

УДК 339

**ПРОБЛЕМА РЕСУРСНОГО ПРОКЛЯТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛО
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Гаджиєв Р.Е.

аспірант кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

До 1950-1960-х рр. вважалося, що існує позитивний зв'язок між видобутком ресурсів та економічним розвитком. Ситуація змінилася після 1980-х рр.. Вчені почали піддавати сумніву традиційну точку зору. Виникла концепція, сутність якої полягала у тому, що ресурсне багатство загалом та нафтове, зокрема, можуть уповільнювати економічне зростання. Причиною цього були корупція, слабке державне управління, гонитва за рентою та безпосередньо розкрадання державних коштів [2, с.235].

Ресурсне прокляття ще називають парадоксом надлишку («theparadoxofplenty»). Це явище, яке полягає у тому, що країна, багата на невідновлювані ресурси, має низький або навіть негативний темп економічного зростання. Країна зосереджується на розвитку однієї галузі, наприклад, видобувній, при цьому інші галузі занепадають. Вперше термін «ресурсне прокляття» був використаний Річардом Оті у 1993 році у книзі «Підтримання розвитку ресурсних економік: положення ресурсного прокляття». Автор зазначає: «...зростаюча кількість доказів говорить про те, що значні поклади ресурсів можуть приносити менше користі країнам з низьким або середнім рівнями доходу, аніж передбачається згідно з традиційною точкою зору. Два важливі докази – це спроби післявоєнної індустріалізації країн, що розвиваються, та економічні показники країн, що

розвиваються, багатих на ресурси, починаючи з 1960-х рр.. Нові факти говорять про те, що велика кількість країн, що розвиваються, багатих на природні ресурси, не лише не отримують переваг від надлишку ресурсів, вони навіть можуть мати гірші економічні показники, ніж країни з меншими запасами ресурсів. Це і є основною теорією ресурсного прокляття» [1].

Ресурсне прокляття – це сукупність факторів, які можуть негативно впливати на політичні рішення та економічне зростання. Першим фактором є волатильність цін на нафту. Як відомо, світовий нафтовий ринок є найволатильнішим. Урядам важко приймати ефективні рішення щодо політики за частих різких стрибків ціни. Окрім впливу на планування бюджету, волатильність ціни не сприяє ефективності інвестицій, раціональному розподіленню доходу та викоріненню бідності.

Другим фактором є так звана «голландська хвороба» – явище, за якого нафтовий сектор спричинює збільшення вартості національної валюти [2, с.237]. Як наслідок, експорт нафти витісняє інші перспективні для експорту сектори (особливо сільське господарство та виробничий сектор), що ускладнює диверсифікацію економіки. Тоді уряд за рахунок надходжень нафтового сектору запроваджує протекціоністську політику для підтримки неконкурентної економічної діяльності, що в свою чергу, посилює залежність від нафти, перешкоджаючи більш ефективному використанню капіталу.

Третім фактором є своєрідна деградація навичок та підвищена нерівність. Нафтовий сектор є капітало- та технікомістким, тому він створює невелику кількість робочих місць, які часто заповнюються іноземцями з відповідною кваліфікацією та знаннями. Таким чином, місцева робоча сила не має змоги навчатися чомусь новому (принцип «навчання через роботу (learnbydoing)»). Останніми факторами є закритість та податкова проблема. Оскільки проекти, пов'язані з нафтою, є великомасштабними та капіталомісткими, при цьому їх власниками є іноземці, майже відсутній зв'язок нафтового сектору з іншими секторами економіки країни. Зазвичай

нафтові прибутки отримує напряму уряд у вигляді роялті або ренти, що сплачуються іноземними нафтовими компаніями, або у вигляді податків та прибутків державних підприємств.

Як наслідок, зникають стимули встановлення податкової системи окремо від нафтового сектору, що посилює ресурсну залежність. Правителям немає необхідності оподатковувати населення, оскільки доходи вони отримують від нафти, таким чином руйнується зв'язок між оподаткуванням, представництвом та державною підзвітністю. Залежність від нафти відіграє роль своєрідного бар'єру на шляху продуктивної діяльності, і усуває підзвітність, необхідну для контролю з боку платників податків. Загалом потенційні переваги прибутків від нафти та інших природних ресурсів не проявилися, принаймні до 1970-х рр.. Більшість країн з великими покладами ресурсів не змогли використати ресурсні прибутки з користю для своїх громадян.

Відповідно до традиційної економічної теорії високі ціни на нафту та інші природні ресурси мають приносити користь країнам-виробникам принаймні двома способами. По-перше, великі притоки прибутків від експорту мають забезпечувати можливості інвестування у проекти на програми, що сприяють розвитку. Дане твердження ґрунтується на деяких припущеннях: наявна повна інформація та знання щодо сприяння розвитку; можливості інвестування є очевидними, а інвестиційні рішення приймаються раціонально, при цьому країни володіють інституційними та людськими можливостями для запровадження та здійснення таких рішень. По-друге, притоки іноземної валюти від експорту природних ресурсів можуть вирішити проблеми, пов'язані з аналізом подвійного розходження («dualgap analysis»), який стверджує, що збільшення внутрішніх заощаджень для відстрочки неефективних інвестицій не обов'язково сприяє розвитку [3, с.25]. Розвиток може потребувати доступу до імпортованих капітальних товарів, для яких

іноземна валюта є необхідною, при цьому заощадження деноміновані у місцевій валюті.

Економісти та політологи вивчали причини навмисного слідування неефективним політикам. Їх пояснення можна згрупувати у два підходи: структурний та агентський.

Структурне пояснення ґрунтується на понятті держави-рантє. Наявність нафти та інших переважно невідновлюваних природних ресурсів формує стимули так, що підриває створення більш демократичного політичного режиму[4, с.183]. У державах-рантє прибуток, згенерований використанням природних ресурсів дозволяє урядам послабити тиск щодо демократизації. Оскільки завдяки ренті уряди можуть тримати внутрішні податки на інші види економічної діяльності на низькому рівні, вони порушують попит та пропозицію каналів політичного представництва. Уряди можуть також неефективно витратити кошти для задоволення виборців. Ресурсне багатство сприяє створенню та збереженню «поганих» політичних режимів, а також підриває соціальні та культурні зміни, які сприяли переходу до демократії в інших країнах.

Агентське пояснення, в свою чергу, говорить про те, що ті, у кого є влада у країнах з надлишком ресурсів (зазвичай це політики або бюрократи), користуються ресурсним багатством для власної вигоди. Вони займаються пошуком ренти, застосовують корумповані політичні та бізнес практики, таким чином позбавляючи свої країни можливостей, які пропонує ресурсне багатство. Ресурсне багатство може ослаблювати уряди, роблячи їх менш спроможними вирішувати соціальні конфлікти та надавати такі послуги, як охорона здоров'я та освіта. Це може відбуватися двома шляхами. По-перше, через ослаблення державного територіального контролю. Якщо країна має ресурс, який є дуже цінним і може видобуватися без значних зусиль у напрямку навчання або інвестицій, уряду буде важко забезпечувати закон і порядок у регіоні видобутку. Це відкриває шлях кримінальним групам,

мілітаристам, які можуть укріпити свої позиції та піддавати сумніву уряд. По-друге, через ослаблення державної бюрократії. Деякі дослідники визначили, що коли уряди збільшують нафтові прибутки замість податків, вони не розвивають тип бюрократії, який може ефективно втрутитися у соціальні конфлікти. В результаті отримуємо небезпеку громадянської війни.

Ще одним ефектом є зменшення підзвітності уряду. Уряди, які отримують прибутки від природних ресурсів стають менш демократичними і, як наслідок, менш підзвітними, ніж країни, які покладаються на інші джерела прибутку, наприклад, оподаткування. Однією з причин такої тенденції є те, що коли уряди мають надлишкові прибутки, вони схильні використовувати їх для придушення інакомислення, як шляхом покровительства, так і шляхом створення національних сил безпеки. Багаті на ресурси уряди загалом витрачають значні суми на військовий сектор. Другою причиною є корупція. Замість того, аби служити громадянам, корумповані уряди підтримують багатих, оскільки бідне населення не може платити хабарі. Третя причина – залучення військових. У деяких країнах ресурсні галузі контролюються військовими, що надає військовим більше незалежності та ширшого впливу над цивільним урядом. Наприклад, в Індонезії військові володіють значною частиною лісних концесій та збирають платню з нафтових, газових та мінеральних компаній. Оскільки ці кошти йдуть напряму до військових, вони не проходять по нормальним процедурам бюджетування центрального уряду, а законодавство не має впливу на те, як ці кошти витрачаються. В результаті військові стають менш підзвітними уряду, що підриває демократію в країні.

Звичайно ресурсна залежність незначно впливає на демократію, але вона може сприяти вразливості держав до громадянської війни[4, с.184]. Отож, ефекти ресурсної залежності економік та урядів можуть посилювати один одного, утворюючи пастку. Економічна стагнація може дестабілізувати уряди. Коли уряди нестабільні, процвітає корупція. Корумповані уряди не можуть управляти економікою або ефективно

справитися з економічною стагнацією. Багато країн потрапили у такі пастки. Іноді результат йде вниз по спіралі, призводячи до громадянської війни, як наприклад, в Алжирі, Демократичній Республіці Конго тощо.

Список використаних джерел

1. Sachs J., Warner A. Natural Resource Abundance and Economic / Working Paper № 5398. — Cambridge: NBER, 1995
2. Резнікова Н.В. Глобальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин. —К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», - 2017. — 540 с.
3. Резнікова Н. В. Сучасна світова фінансова криза в деструктивних вимірах інвестиційного прагматизму / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Вісник Національного банку України. - 2010. - № 5 (171). - С. 23-27.
4. Резнікова Н.В. Економічні виклики нео-залежності: конфлікт інтересів в умовах глобальної взаємодії / Н.В. Резнікова // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. — 2013. — №1. — С. 181—187.
5. Рилач Н. М. Інформаційно-комунікаційні технології як пріоритетний фактор становлення постіндустріальної економіки // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2013. - Вип. 112(2). - С. 174-179.
6. Рилач Н.М. Теоретичні основи формування глобальної інноваційної системи / Н. М. Рилач // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2012. - Вип. 110(2). - С. 82-91. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_110%282%29__17
7. Рилач Н. М. Європейський інноваційний союз в глобальних інноваційних процесах / Н. М. Рилач // Вісник КНУ Міжнародні відносини. — 2016.- Вип. 43.- Т.1. — С. 39-43.
8. Rylach N. M. Formation innovative paradigm: retrospective and present / N.M. Rylach // Actual problems of international relations. — Vol.1, No.127 (2016). — Mode of access:<http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/2953>

9. Рилач Н.М. Трансформація національної інноваційної системи України як передмова залучення до глобальних інноваційних мереж // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2018. – № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3427
10. Рилач Н.М. Перспективи реалізації в Україні інноваційної економічної моделі: глобальний підхід // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2018. – № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3406/3081